

Dojrzałość osobowa dorosłych jako czynnik chroniący rodzinę

Barbara Harwas-Napierała*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

PERSONAL MATURITY OF ADULTS AS A FAMILY PROTECTING FACTOR

The paper presents the role of personal maturity of adult members of family as a factor determining family well-being. The goals are following: 1) to show how personal maturity is defined in psychological research; 2) to indicate the significant role of personal maturity in the development of proper structure and functioning of family; 3) to present how personal maturity is protecting family from bad influences from outside world. Also some possibilities of building personal maturity in nowadays world are mentioned.

Key words: personal maturity, family well-being, responsibility, protection of family

Celem opracowania jest ukazanie roli dojrzałości osobowej¹ jako czynnika determinującego dobrostan (pomyślność) rodziny, rozumiany jako zdrowie rodziny w perspektywie psychologicznej. Taka perspektywa uwzględniana jest przez badaczy problematyki związanej z rodziną (Barnhill, 1979; Praszkiel, 1992; Rostowska, 2003; Harwas-Napierała, 2012b). Poniżej zostaną omówione następujące kwestie: sposoby ujmowania dojrzałości osobowej, jej rola w kształtowaniu dobrostanu rodziny oraz warunki osiągnięcia dojrzałości osobowej w nawiązaniu do zmian zachodzących we współczesnym świecie.

POJĘCIE DOJRZAŁOŚCI OSOBOWEJ

Dojrzałość osobowa (dojrzałość osobowości) nazywana też dojrzałością psychiczną (Chlewiński, 1991) jest terminem zaczerpniętym z psychologii humanistycznej, oznaczającym, w uproszczeniu, harmonię psychiczną człowieka z samym sobą i otoczeniem. Za twórcę terminu uznaje się Gordona Allporta (1955).

Analiza literatury przedmiotu pozwala na wyróżnienie dwóch sposobów ujmowania dojrzałości osobowej. Po pierwsze jako idealnego wzorca, oznaczającego „ pewne optimum funkcjonowania” (Tyszkowa, 1988, s. 8), do którego powinien zmierzać rozwój. Opisy stanów optymalnych, ku jakim powinien zmierzać rozwój człowie-

ka, można wyprowadzać z różnorodnych teoretycznych koncepcji osobowości (Gałdowa, 1990), której dojrzałość bywa też utożsamiana ze zdrowiem psychicznym (Jourard i Landsman, 1980). Charakteryzując osobowość dojrzałą, badacze (m. in. Maslow, 1986; Oleś, 2011; Ryś, 2014; Straś-Romanowska, 1999) najczęściej akcentują jej silną integrację, uwarunkowaną właściwą hierarchią wartości, autonomię, scalenie i zharmonizowanie, otwartość na doświadczenie oraz kreatywne podejście do życia.

Drugi sposób ujmowania dojrzałości osobowej obejmuje traktowanie jej jako procesu przemian, w ramach którego wspomniany wyżej wzorzec się realizuje. W tym drugim przypadku mamy do czynienia z tzw. ujęciem procesualnym, częściej reprezentowanym przez badaczy (Chlewiński, 1991; Ryś, 1997), zgodnie z którym przyjmuje się, że „osiąganie dojrzałości osobowej jest procesem stawania się człowiekiem dojrzałym” (Rostowska, 2003, s. 49). W ramach tego podejścia dojrzałość osobową można ujmować na kontinuum, mówiąc o stopniach jej nasilenia na poszczególnych etapach rozwoju, przy założeniu że proces ten ma charakter ciągły, obejmujący całe życie jednostki (Chlewiński, *op. cit.*). Można więc mówić nie tyle o osiągnięciu dojrzałości osobowej, ile o stopniowym jej osiąganiu oraz, jak twierdzi A. Gałdowa (*op. cit.*, s. 24), „o większym czy mniejszym przybliżeniu się ku dojrzałości”. Ten punkt widzenia dzielają też badacze jednego z istotnych wymiarów dojrzałości osobowej, jakim jest dojrzałość emocjonalna (Brachowicz i Steuden, 2005).

Przy wspomnianym wyżej podejściu można przyjąć, że wcześniejsze etapy cyklu życia stanowią bardziej okres przygotowujący do osiągnięcia dojrzałości, a proces jej osiągania staje się domeną okresu dorosłości, co jest przedmiotem badań na tym etapie cyklu rozwoju jednostki (m. in. Łukaszewski, 1984; Mc Crae i Costa, 1990; Straś-Romanowska, 1999; Oleś, 2011).

¹ W opracowaniu „dojrzałość osobowa” ujmowana jest procesualnie, z uwzględnieniem różnego stopnia jej nasilenia, a nie jako osiągnięty stan końcowy. Zaprezentowane rozważania odnoszą się do znacznego stopnia zaawansowania na drodze osiągania wspomnianej dojrzałości.

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Barbara Harwas-Napierała, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. A. Szamarzewskiego 89/AB, 60-568 Poznań. email: b.harwas@amu.edu.pl

Problematyka dojrzałości osobowej bywa rozpatrywana w literaturze przedmiotu w dwóch perspektywach. Pierwsza, częściej spotykana, obejmuje próby definiowania dojrzałości, poszukiwania istoty tego zjawiska; druga wiąże się z ukazywaniem procesu jej kształtowania (dotyczy to najczęściej jednego z wymiarów uznawanych za istotny dla dojrzałości osobowej, np. emocjonalnego). Ujęcia dojrzałości osobowej prezentowane w ramach pierwszej z wymienionych perspektyw mają na ogół formę opisową, obejmując często także sposoby przejawiania się dojrzałości osobowej i wykazują znaczny stopień podobieństwa w ich aspekcie treściowym.

Do najstarszych, chociaż aktualnych obecnie (nawiązują do niej współcześni badacze – np. Chlewiński, 1991), należy wieloaspektowa, uwzględniająca wspomnianą złożoność, definicja G. Allporta (1955). Autor ten wyróżnił sześć istotnych komponentów dojrzałej osobowości. Należą do nich: 1) rozbudowa struktury obrazu własnej osoby; 2) przystosowanie społeczne połączone z pozytywnym nastawieniem do innych, umożliwiające tworzenie intymnych relacji; 3) pozytywny obraz własnej osoby (akceptowanie siebie); 4) realistyczna percepcja otoczenia; 5) zdolność do samoobiektywizacji (do wglądu w siebie); 6) zintegrowana filozofia życia i trwałe system wartości.

Z. Chlewiński (1991) wymienia trzy kryteria dojrzałości jednostki, obejmujące następujące wymiary: autonomię, stosunek do siebie i do innych ludzi. Wiąże się one: 1) z osiągnięciem wewnętrznej autonomii w zakresie myślenia; 2) z umiejętnością wglądu w motywy swego postępowania; 3) z umiejętnością podmiotowego traktowania innych osób.

Autonomia oznacza zdolność do realizowania własnych działań bez ulegania czynnikom zakłócającym. Odzwierciedla się ona w specyfice aktywności jednostki, a jej istotnym, obiektywnym przejawem jest stabilność działania. Zdaniem badacza jej przejawy można dostrzec już w aktywności dorastającej młodzieży, kiedy podejmuje ona próby realizowania własnych koncepcji życia (dokonywanie wyborów) konfrontowanych później z rzeczywistością.

Wiedza o sobie, wgląd w motywy własnego działania determinuje lepsze rozpoznanie swoich predyspozycji, umożliwiając przewidywanie skutków własnych działań i podejmowanie racjonalnych decyzji. Trzeci z wymiarów określających wg Z. Chlewińskiego (*op. cit.*; także Smolak, 1993) dojrzałość osobową to stosunek do innych ludzi przejawiający się w odpowiedzialności i szacunku dla drugiego człowieka. Taka postawa wiąże się z osiągnięciem poczucia niezależności od innych (zachowaniem własnych przekonań, przy tolerancji dla przekonań innych) oraz umiejętności kontroli emocjonalnej, która w znacznym stopniu wpływa na relacje z innymi osobami.

M. Ryś (2014) charakteryzuje dojrzałość osobową, wyróżniając cztery podstawowe wymiary, w ramach których wskazuje cechy osoby dojrzałej. Wymiary te obejmują: 1) dążenie do odkrywania prawdy; 2) dojrzałość sfery emocjonalnej; 3) relacje z innymi; 4) wartości i ideały.

Zdaniem autorki osobę dojrzałą cechuje nastawienie na poszukiwanie prawdy, zarówno w odkrywaniu siebie, jak i w poznawaniu rzeczywistości, włączając w to relacje z innymi ludźmi. Procesowi temu powinno towarzyszyć zdobywanie wiedzy i doświadczenia, umożliwiając twórcze podejście do zmian zachodzących w świecie. W ramach drugiego wymiaru, jakim jest dojrzałość sfery emocjonalnej jako cechy osoby dojrzałej, autorka wyróżnia obiektywną postawę wobec siebie i równowagę emocjonalną. Cechy te warunkują zdolność do adekwatnego do bodźców (zdarzeń) reagowania emocjonalnego, a równowaga emocjonalna współwystępuje z poczuciem bezpieczeństwa. Człowieka o dojrzałej osobowości w ramach trzeciego wymiaru charakteryzuje zdolność do empatii, będącej istotnym czynnikiem warunkującym tworzenie dojrzałych relacji z innymi (Ryś, *op. cit.*; także Kalliopouska, 1994), oraz do intymności, a także posiadanie właściwej hierarchii wartości integrujących funkcjonowanie osobowości. Odpowiednia hierarchia wartości, wyznaczająca kierunek i zaangażowanie aktywności człowieka (obejmująca zwłaszcza wartości prospołeczne takie, jak: altruizm, życzliwość, sympatię dla innych itp.) tworzy czwarty wymiar przyjętego przez M. Ryś (*op. cit.*) ujęcia dojrzałości osobowej.

Z analizy przedstawionych powyżej sposobów definiowania dojrzałości osobowej wynika, że jednym z jej istotnych wymiarów jest dojrzałość emocjonalna determinowana w sposób znaczący obrazem własnej osoby. Badania ukazują, iż obraz ten u osób o wysokim poziomie dojrzałości emocjonalnej jest zdecydowanie pozytywny, a ich działanie charakteryzuje się wytrwałością w realizowaniu celów, ambicją, przedsiębiorczością, umiejętnością podejmowania decyzji (Brachowicz i Steuden, *op. cit.*). Osoby o wysokim poziomie dojrzałości emocjonalnej charakteryzuje ponadto wysokie spostrzeganie własnej skuteczności, co z kolei ułatwia podejmowanie zadań (Pervin i John, 2002).

W kontekście zaprezentowanych ujęć dojrzałości osobowej wyłania się złożoność tego zjawiska, świadcząca o jego syndromalnym charakterze. Ujęcia te różnią się przede wszystkim liczbą i stopniem ogólności wymiarów, uznawanych przez badaczy jako istotne składowe dojrzałości osobowej.

Wymiary te dotyczą poszczególnych obszarów indywidualnego rozwoju jednostki: poznawczego, emocjonalnego, społecznego, moralnego i osobowości. Powstaje pytanie, czy rola wspomnianych wymiarów jest dostatecznie akcentowana przy uwzględnieniu zmian dokonujących się we współczesnym świecie. Analiza literatury przedmiotu, dotycząca zwłaszcza problematyki rozwoju w okresie dorosłości, pozwala na rozważenie zasadności mocniejszego zaakcentowania jednego z nich jako istotnego współcześnie wskaźnika dojrzałości osobowej. Do kwestii tej nawiążemy w dalszej części opracowania.

Druga perspektywa, w ramach której omawia się problematykę dojrzałości osobowej, związana jest z ukazywaniem procesu jej kształtowania (nabywania). Podejście to realizowane jest na ogół w dwójakiej formie. Ukazywania

zmian rozwojowych poszczególnych wymiarów dojrzałości osobowej w całym cyklu życia człowieka bądź w szerszej perspektywie rozwoju osobowości. W pierwszym przypadku (częściej podejmowanym przez badaczy) próby te dotyczą prezentowania rozwojowych aspektów zmian dokonujących się w różnych obszarach indywidualnego rozwoju, zwłaszcza sfery emocjonalnej. Istotna tendencja rozwojowa w tej sferze obejmuje przejście od niestabilności w okresie dzieciństwa i młodości do stopniowego osiągnięcia równowagi emocjonalnej, czyli dojrzałości emocjonalnej, charakteryzującej człowieka dorosłego; od emocji pierwotnych, determinowanych czynnikami biologiczno-popędowymi na wczesnych etapach rozwoju do tzw. uczuć wyższych kształtujących się na dalszych jego etapach (m. in. Hurme, 2002; Rostowska, 2001).

Podobnie jak w wyżej wspomnianym przypadku, opisywane są trendy rozwojowe w zakresie innych wymiarów rozwoju człowieka z uwzględnieniem różnych perspektyw teoretycznych. Przekształcenia rozwojowe dokonujące się w poszczególnych obszarach rozwoju indywidualnego prezentowane są zwłaszcza, chociaż nie tylko, w literaturze z zakresu psychologii rozwoju człowieka (np. Harwas-Napierała i Trempała, 2000, 2002; Oleś, 2011).

Przykładem rozpatrywania rozwoju dojrzałości osobowej w szerszej perspektywie rozwoju osobowości jest próba podjęta przez A. Gałdową (op. cit.), która dojrzałość osobową rozpatruje w kontekście rozwoju postaw jednostki, a mówiąc dokładniej, postaw wobec wartości.

Punktem wyjścia rozważań autorki jest wyróżnienie w ontogenezie dwóch poziomów rozwoju. Pierwszy z nich, wcześniejszy, to poziom psychologiczny, którego źródło wynika z biologicznych i psychologicznych potrzeb jednostki, a znajduje się „w samej jednostce, w jej psychofizycznej strukturze” (s. 16).

Drugi poziom rozwoju, którego źródło „nie znajduje się w osobie, lecz w świecie wartości istniejących niezależnie od podmiotu, który ich doświadcza” (tamże), to poziom neotyczny (duchowy), dający nieskończone możliwości rozwoju osobowego.

Zwracając uwagę na istotną kwestię trudności w ustalaniu kryteriów² procesu rozwoju oraz ich wskaźników, autorka poszukuje obszaru, w ramach którego możliwe byłoby obiektywne ustalenie tych kryteriów w odniesieniu do dojrzałości osobowej. Obszar ten, zdaniem A. Gałdowej, wyznaczony jest stosunkiem wobec systemu wartości, ku którym jednostka się zwraca. W przypadku osoby dojrzałej przybiera on formę skierowania się w pełni ku światu wartości przy stopniowym uzyskiwaniu zdolności zapominania o własnym „ja”. Przyjęcie takiego rozumowania pozwala na wyodrębnienie kryterium dojrzałości osobowej, którym na neotycznym poziomie rozwoju jest możliwość przewidywania zachowań osób dojrzałych; charakteryzuje je bowiem wierność wobec wartości (op. cit.).

W kontekście rozważań autorki dojrzejwanie osobowe „byłoby tworzeniem coraz pełniejszych, coraz to bardziej zgodnych wewnętrznie postaw wobec wartości i wobec wyróżnionych zjawisk egzystencjalnych” (autorka mówi o zjawiskach takich, jak: śmierć, cierpienie i miłość)³. A. Gałdowa nadmienia dalej, że „charakter postawy (...) stanowiłby kryterium oceny dojrzałości osobowej” (op. cit., s. 24).

Warto zaznaczyć, że zarówno w teorii, jak i w praktyce, co podkreśla A. Gałdowa, „nigdy nie można mówić o absolutnie dojrzałej postawie, a termin ten ma charakter relatywny” (tamże). Podzielając ten punkt widzenia w dalszej części opracowania podjęto próbę ukazania roli dojrzałości osobowej w tworzeniu warunków sprzyjających prawidłowemu funkcjonowaniu rodziny.

ROLA DOJRZAŁOŚCI OSOBOWEJ W KSZTAŁTOWANIU DOBROSTANU RODZINY

Analizując kwestie wpływu dojrzałości osobowej dorosłych członków rodziny na rodzinny dobrostan, można wyróżnić dwie płaszczyzny oddziaływania: wewnętrzną i zewnętrzną. Pierwsza z nich reguluje charakter interakcji i stosunków wewnątrzrodzinnych istotnych dla wykształcenia się i utrwalenia klarownej struktury rodziny (funkcja sprzyjająca tworzeniu zasobów rodziny), chroniąc ją przed dysfunkcjonalnością. Jednym z istotnych warunków zdrowia (dobrostanu) rodziny jest bowiem wykształcenie się jej prawidłowej struktury z klarownym wyodrębnieniem oraz utrwaleniem podsystemów i wewnętrznych granic między nimi (Barnhill, 1979; Praszkiel, 1992). Ten rodzaj oddziaływania w kontekście wpływu jednego z istotnych wymiarów dojrzałości osobowej – odpowiedzialności (zwłaszcza rodzicielskiej) – podkreśla wielu badaczy (Goldbruner, 2010; Kotlarska-Michalska, 2007; Kwieciński, 2000; Sakowicz, 2010; Wilk, 2005; Żebrowski, 2010).

Interesujący sposób ujmowania wspomnianego wymiaru spotykamy u S. Coveya (2003). Autor ten nawiązuje do terminu „odpowiedzialność” – „responsibility”, który oznacza „zdolność do odpowiedzi” – „response – ability”. Tego typu zdolność, zdaniem badacza, charakteryzuje osoby działające skutecznie, które „nie zrzucają winy za swoje zachowanie na okoliczności, warunki czy uwarunkowania. Ich zachowanie jest produktem własnego, świadomego, opartego na wartościach wyboru, nie zaś opartym na uczuciach efektem warunków,, (Covey, op. cit., s. 70). Tak rozumiana odpowiedzialność, która m. in. charakteryzuje osobę dojrzałą, sprzyja występowaniu dojrzałych sposobów reagowania.

Wymiar ten współwystępuje z wysokim zaangażowaniem w związek małżeński (lub inny bliski związek interpersonalny), sprzyjając m. in. osiągnięciu wysokiego poziomu jakości małżeństwa (Rostowski i Rostowska, 2014). Na rolę wymiaru zaangażowania w dojrzałym pełnieniu ról rodzicielskich zwraca uwagę L. Bakiera (2013), mówiąc o zaangażowanym rodzicielstwie. Autor-

³ Dopisek mój (B. H-N)

² Na kwestię różnorodności kryteriów rozwoju zwrócono uwagę m. in. w pracy B. Harwas-Napierała (2012a). *Dorostłość jako spełnienie*. Kraków: Libron, I, par. 2; także Łoś (2000).

ka definiuje je jako „nabytą skłonność do długotrwałego skoncentrowania aktywności i przeżyć z nią związanych na roli matki/ojca” (*op. cit.*, s. 176), wyznaczaną autentyczną troską o rozwój dziecka.

Zdaniem T. Rostowskiej (2001) dojrzałość osobowa, na którą składa się dojrzałość intelektualna (racjonalne myślenie), społeczna, emocjonalna, moralna implikuje przejawianie przez dorosłych członków rodziny dojrzałych wzorów zachowań w relacjach rodzinnych (i pozarodzinnych), a więc wymiaru uznawanego przez L. Barnhill (*op. cit.*) za determinantę zdrowego systemu rodzinnego. Dotyczy to zwłaszcza prawidłowych wzorów komunikacyjnych, które są m.in. warunkiem dojrzałych rozwiązań konfliktów (Rostowska, *op. cit.*) oraz właściwego pełnienia ról społeczno-rodzinnych.

Te wartościowe wzorce są przejmowane drogą dziecięcego społecznego (modelowania) przez młodszych członków rodziny i warunkują kształtowanie się zdrowych wymiarów systemu rodzinnego. Rodzice o dojrzałej i zintegrowanej osobowości stanowią dobry model do naśladowania i identyfikacji, tworząc istotną bazę dla rozwoju dojrzałości osobowej dla dzieci.

Dojrzałość osobowa, jak wyżej wspomniano, determinuje wykształcenie prawidłowej komunikacji, znacząco warunkującej charakter relacji z innymi ludźmi. Dotyczy to zarówno obszaru związanego z rodziną (zapewnia właściwe funkcjonowanie np. w małżeństwie), jak i poza rodziną, np. w relacjach zawodowych.

Interesującą ilustracją ukazującą podłoże wspomnianych wyżej zależności jest zaproponowana przez V. Satir (1988) teoria trójkątów, gdzie trójkąty symbolizują najczęściej spotykaną w rodzinie formę, w ramach której dokonuje się wymiana treści komunikatów przekazywanych we wzajemnych relacjach. Autorka przyjmuje, że trójkąt oznacza zawsze parę plus jedną osobę więcej, a ponieważ nikt nie może poświęcić takiej samej uwagi dwóm osobom równocześnie, to ktoś w trójkącie zawsze jest zostawiony sam sobie.

Osoby charakteryzujące się dojrzałością osobową potrafią radzić sobie ze zmieniającą się konfiguracją trójkątów w rodzinie bez doznawania poczucia frustracji i bez stałej potrzeby bycia obdarzonym takim samym zaangażowaniem uwagi przez drugą osobę. Osoby niedojrzałe ze względu na towarzyszące niedojrzałości problemy z poczuciem własnej wartości we wspomnianych wyżej sytuacjach, doznają poczucia frustracji, przejawiają często zachowania obronne, demonstrują doznawany dyskomfort poczucia odrzucenia, a nierzadko wywołują poczucie winy u członków rodziny. Przyczyniają się znacząco do występowania zaburzeń w relacjach z innymi.

Dojrzałość osobowa warunkuje właściwy (umiejętny) sposób pełnienia ról rodzinnych (mażeńskich i rodzicielskich), polegający na ich stosownej modyfikacji w zależności od fazy życia rodziny (Harwas-Napierała, 2012; Braun-Galkowska, 1992). Dotyczy to przede wszystkim prawidłowego usytuowania podsystemu rodzicielskiego, zapewniającego rodzicom pełnienie ról rodzicielskich opartych na autorytecie, w ramach tzw. pionowych re-

lacji z dziećmi, mających charakter wychowawczy, a nie jedynie koleżeńskich, które nie mają takiego charakteru. Te ostatnie bywają często spostrzegane jako przejaw niewłaściwie rozumianego partnerstwa, podczas gdy są one wyrazem zakłóceń funkcjonowania systemu rodzinnego (ich przykładem jest mówienie po imieniu do własnych rodziców przez dzieci). Dojrzałość osobowa rodziców determinuje rozwój prawidłowych postaw wychowawczych (wobec dzieci), których specyfiką jest umiar w oddziaływaniu wychowawczym oraz stosowna do zmian rozwojowych dziecka modyfikacja tych postaw (Braun-Galkowska, 1992).

Przejawem rozwoju osobowego w średnim wieku jest przede wszystkim generatywność, która umożliwia wspieranie i troskę o własne dzieci (młodsze pokolenie) we wkraczaniu w dorosłość i w dbaniu o jakość własnego małżeństwa (długotrwałego związku). W kontekście tego twierdzenia warto by rozważyć zasadność wyrażonego zaakcentowania roli wymiaru obejmującego zdolność do bezinteresownej troski o innych, szczególnie o własne dzieci.

Nabywanie tej zdolności jest wyrazem dokonującego się procesu decentracji, mającego charakter rozwojowy. Umożliwia on bowiem wyzwalanie się od egocentryzmu, stanowiącego w okresie dorosłości blokadę rozwoju. Osiągnięcie wspomnianej wyżej zdolności w coraz bardziej indywidualistycznie zorientowanym współczesnym świecie można by uznać za wyróżniający się wskaźnik dojrzałości osobowej jednostki.

Szczególnie istotna rola dojrzałości osobowej dorosłych przejawia się w występowaniu znaczących dla dobrostanu rodziny form zachowań. Obejmują one zwłaszcza (choć nie tylko): 1) dojrzałe formy komunikacji charakteryzujące się umiarem, spójnością komunikatów realizowanych w ramach partnerskiego stylu komunikacji; 2) zrównoważenie emocjonalne zapewniające członkom rodziny poczucie bezpieczeństwa; 3) stabilność działania determinowanego trwałym systemem wartości, z zapewnieniem przewidywalności zachowań; 4) zdolność do udzielania różnego typu wsparcia wobec członków rodziny np. w małżeństwie (Cutrona, 1996). Umożliwiają one zachowanie właściwych proporcji między dymensjami określającymi kryteria zdrowej rodziny, a zwłaszcza między: 1) indywidualnością a wplątaniem w „sieć” stosunków interakcyjnych; 2) stabilnością a dezorganizacją; 3) jasnością a niejasnością granic międzypokoleniowych w podsystemach rodziny; oraz szczególnie wyróżnianą przez autora koncepcji zdrowej rodziny 4) jasną i niejasną komunikacją (Barnhill, 1979).

Drugą równie istotną (jak dotąd omówiona) płaszczyzną oddziaływania dojrzałości osobowej na kształtowanie dobrostanu rodziny jest taka, którą można by umownie określić jako zewnętrzną. Wiąże się ona bowiem z funkcją regulującą zakres i rodzaj wpływów zewnętrznych wobec rodziny, pochodzących z oddziaływań szeroko rozumianego środowiska społecznego, spełniających rolę filtra i/ lub bufora. Funkcja ta, mówiąc innymi słowami, wiąże się z utrzymywaniem stosownych (optymalnych) granic (ze-

wewnętrznych) między systemem rodzinnym a środowiskiem, stanowiących istotny, wspomniany już wymiar zdrowej struktury rodziny (Barnhill, *op. cit.*, Praszkiel, 1992) i chroniących rodzinną tożsamość.

Dorośli członkowie rodziny o dojrzałej osobowości potrafią pełnić funkcję kontrolującą wobec nadmiernej ingerencji niekorzystnych dla rodziny oddziaływań. Umieją rozpoznać tego rodzaju wpływy oraz wykazać odporność na szkodliwe ideologie lansowane przez media (np. wobec kultu wiecznej młodości jako standardu wartościowania ludzi, propagowania konsumpcyjnego stylu życia, postaw typu „mieć”, nie zawsze sprzyjających zdrowiu reklamowanych w mediach leków itp.), chroniąc zwłaszcza młodszych członków rodziny przed tzw. miękkim totalitaryzmem, tj. przed manipulacją społeczną (Straś-Romanowska, 2008). Potrafią także dokonywać selekcji nadmiaru informacji, zmniejszając zagrożenia związane ze stresem informacyjnym (Ledzińska, 2002). W związku z powyższym pełnią funkcję decydującą w znacznym stopniu o treści i formie życia rodzinnego.

W kontekście powyższych rozważań można powiedzieć, że dojrzałość osobowa umożliwia dbanie o strukturę rodziny, jej spójność, trwałość i rozwój; spełnia więc wobec rodziny funkcję ochronną.

WARUNKI OSIĄGANIA (NABYWANIA) DOJRZAŁOŚCI OSOBOWEJ

Dojrzałość osobowa kształtuje się na tle dokonującego się procesu indywidualnego rozwoju jednostki. Jej źródła można zatem poszukiwać w podstawowych determinantach pomyślnego rozwoju, sprowadzanych do wpływu: 1) wrodzonych zadatków anatomofizjologicznych; 2) środowiska; 3) aktywności własnej; 4) wychowania i nauczania (Przetacznik-Gierowska i Tyszkowa, 1996). Szczególną rolę w kształtowaniu warunków sprzyjających rozwojowi dojrzałości osobowej odgrywa środowisko społeczne, zwłaszcza rodzinne i wpływ wychowawczy rodziców. Wpływ ten związany jest (co istotne z punktu widzenia omawianego zjawiska) z oddziaływaniem rodziców (i innych osób znaczących) jako wzorów i modeli identyfikacyjnych. W omawianym przypadku obejmuje on modele o wysokim poziomie dojrzałości osobowej, które – spełniając funkcję wychowawczą – dbają także o swój indywidualny rozwój.

M. Ryś (*op. cit.*) wymienia cztery czynniki sprzyjające wspieraniu rozwoju osobowemu. Stanowią je: 1) autentyzm i troska o własny rozwój osób wychowujących (rodziców i wychowawców); 2) prawidłowe zaspokajanie potrzeb (zwłaszcza więzi emocjonalnej i bezpieczeństwa); 3) pomoc w budzeniu odpowiedzialności za własny rozwój osobowy; 4) oddziaływanie osobistym przykładem.

Spełnienie powyższych warunków sprzyjających pomyślnemu rozwojowi indywidualnemu, a tym samym osiągnięciu dojrzałości osobowej, napotyka współcześnie na wiele utrudnień. Obejmują one przede wszystkim zjawiska takie, jak np. ustawiczny proces transformacji, zwłaszcza (choć nie tylko) rodziny, nie sprzyjający za-

spokajaniu potrzeb bezpieczeństwa i więzi, liberalizacja życia społecznego nie sprzyjająca stabilności związków, promowanie wartości indywidualistycznych nasilających egocentryzację dorosłych (m. in. Janicka, 2009; Straś-Romanowska, *op. cit.*; Harwas-Napierała, 2014). Dotyczy to także braku wartościowych wzorców identyfikacyjnych, które oddziałując przez osobisty przykład, mogłyby sprzyjać nabywaniu przez młodsze pokolenia dojrzałych zachowań. Znacząca rola tych wzorców, zwłaszcza rodzicielskich, jest ciągle podkreślana, zarówno w starszej (Ziemska, 1979), jak i we współczesnej literaturze (Borecka-Biernat, 2004). Badania wskazują na to, że współcześni młodzi ludzie nie doświadczają oddziaływania pełnych, wartościowych modeli identyfikacyjnych (Rosada, 2012).

Zaznaczające się także współcześnie przyzwolenie społeczne, a nawet niekiedy propagowanie alternatywnych form życia rodzinnego, w których, jak wskazują badacze (Janicka, 2006a) indywidualnemu rozwojowi dzieci towarzyszą istotne problemy (ich wzorce objęte są transmisją pokoleniową, np. oczekiwanie przywilejów osoby dorosłej bez akceptowania obowiązków dorosłego), nie służy rozwojowi dojrzałości osobowej. Nie sprzyjają jej wykształceniu również związki kohabitacyjne, w których partnerzy cenią sobie przede wszystkim niezależność zagrażającą stabilności i trwałości tych związków (Janicka, 2006b).

Podsumowując przeprowadzone w niniejszym opracowaniu rozważania, można powiedzieć, że dojrzałość osobowa, pełniąc istotną rolę jako czynnik chroniący rodzinę przed dysfunkcjonalnością, nie jest łatwa do osiągnięcia w trudnych warunkach współczesności. Istotny, a mało wykorzystywany sposób oddziaływań wspomagających jej rozwój, stanowić może propagowanie wiedzy uświadamiającej jej znaczenie i warunki sprzyjające kształtowaniu.

LITERATURA

- Allport, G. (1955). *Becoming: basic considerations for a psychology of personality*. New Haven: Yale University Press.
- Bakiera, L. (2013). *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*. Warszawa: Difin.
- Barnhill, L. (1979). Healthy family systems. *The Family Coordination*, 28, 94-100.
- Borecka-Biernat, D. (2004). Modelujący wpływ rodziców na kształtowanie się emocjonalno-obronnej i racjonalnej strategii radzenia sobie młodzieży w społecznych sytuacjach trudnych. *Psychologia Rozwojowa*, 9, 2, 77-90.
- Brachowicz, M., Steuden, S. (2005). Obraz siebie u osób o różnym poziomie dojrzałości emocjonalnej. W: U. Okła, S. Tucholska (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii klinicznej i osobowości. Problemy człowieka zdrowego* (s. 45-60). Lublin: TN KUL.
- Braun-Galkowska M. (1992) *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Chlewiński, Z. (1991). *Dojrzałość, osobowość, sumienie, religijność*. Poznań: W drodze.

- Corey, S.R. (2003). *7 nawyków skutecznego działania*. Poznań: Rebis.
- Cutrona, C.E. (1996). *Social support in couples*. Thousand Oaks: Sage Republications.
- Gałdowa, A. (1990). Rozwój i kryteria dojrzałości osobowej. *Przegląd Psychologiczny*, 33, 1, 13-27.
- Goldbruner, H. (2010). Odpowiedzialność między normatywnymi wymaganiami i społeczną rzeczywistością. W: U.B. Kazubowska (red.), *Odpowiedzialność rodzicielska jako wartość* (s. 59-66). Toruń: Akapit.
- Harwas-Napierała, B. (2012a). *Dorosłość jako spełnienie*. Kraków: Libron.
- Harwas-Napierała, B. (2012b). Zdrowie rodziny w perspektywie psychologicznej. W: T. Rostowska, A. Lewandowska-Walter (red.), *Małżeństwo i rodzicielstwo a zdrowie* (s. 15-25). Toruń: Adam Marszałek.
- Harwas-Napierała, B. (2014). Niektóre współczesne zagrożenia rozwoju w okresie dorosłości. *Psychologia Rozwojowa*, 19, 2, 23-32.
- Harwas-Napierała, B., Trempała, J. (red). (2000). *Psychologia rozwoju człowieka* (t. 2). Warszawa: PWN SA.
- Harwas-Napierała, B., Trempała, J. (red). (2002). *Psychologia rozwoju człowieka* (t. 3). Warszawa: PWN SA.
- Hurme, H. (2002). Rozwój emocjonalny. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (t. 3). Warszawa: PWN SA.
- Janicka, I. (2006a). Alternatywne formy życia rodzinnego a rozwój dziecka. W: T. Rostowska (red.), *Wokół wychowania* (s. 75-81). Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki.
- Janicka I. (2009) Perspektywa związków kohabitacyjnych. W: T. Rostowska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 47-59). Warszawa: Difin SA.
- Janicka, I. (2006b) Zależność partnerów kohabitacyjnych a poziom integracji ich związków. W: T. Rostowska (red.), *Jakość życia rodzinnego* (s. 171-184). Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki.
- Jouard, S.M., Landsman, T. (1980). *Healthy personality*. New York: Macmillan Puls Co. Inc.
- Kotlarska-Michalska, A. (2007). Czynniki utrudniające tworzenie się tożsamości współczesnej młodzieży. W: B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność* (s. 129-157). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kalliopuska, M. (1994). Holistyczny model empatii. *Nowiny Psychologiczne*, 4, 57-61.
- Kwieciński, Z. (2000). Od wychowania w posłuszeństwie do wychowania w odpowiedzialności. W: K. Kruszewski (red.), *Pedagogika w pokoju nauczycielskim* (s. 37-44). Warszawa: WSiP.
- Ledzińska, M. (2002). Stres informacyjny jako zagrożenie dla rozwoju. *Roczniki Psychologiczne*, 5, 77-96.
- Łoś, Z. (2000). Źródło zmian progresywnych w rozwoju psychicznym człowieka. *Forum Psychologiczne*, 5, 2, 124-142.
- Łukaszewski, W. (1984). *Szanse rozwoju osobowości*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Maslow, A.H. (1986). *W stronę psychologii istnienia*. Warszawa: PAX.
- McCrae, R.R., Costa. P.T.Jr. (1990). *Personality in adulthood*. New York: Guilford Press.
- Oleś, P. (2011). *Psychologia człowieka dorosłego: ciągłość, zmiana, integracja*. Warszawa: PWN.
- Pervin. L.A., John O.P. (2002). *Osobowość. Teoria i badania*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Praszkier, R. (1992). *Zmieniać nie zmieniając*. Warszawa: WSIP.
- Przetacznik-Gierowska, M., Tyszkowa. M. (1996). *Psychologia rozwoju człowieka* (t. 1). Warszawa: PWN.
- Rosada, S. (2012). *Rola wzorów identyfikacyjnych w kształtowaniu się statusów tożsamości u młodych dorosłych*. Praca magisterska nie opublikowana. Poznań: Instytut Psychologii UAM.
- Rostowska, T. (2001). *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Rostowska, T. (2003). Dojrzałość osobowa jako podstawowe uwarunkowanie ujęcia małżeńskiego i rodzinnego. W: J. Janicka, T. Rostowska (red.), *Psychologia w służbie rodziny* (s. 45-55). Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Rostowski, J., Rostowska, T. (2014). *Małżeństwo i miłość*. Warszawa: Difin SA.
- Ryś, M. (1997). *Ku dojrzałości osobowej w małżeństwie*. Warszawa: Centrum Medyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN.
- Ryś M. (2014). *Wspieranie rozwoju osobowego w rodzinie*. www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/01a-Rys2.pdf (dostęp listopad 2014).
- Sakowicz, T. (2010). Odpowiedzialność rodzicielska jako wartość i problem edukacyjny. W: U.B. Kazubowska (red.), *Odpowiedzialność rodzicielska jako wartość. Teoria i praktyka* (s. 31-58). Toruń: Wydawnictwo Akapit.
- Satir, V. (1988). *Peoplemaking*. Palo Alto: Science and Behavior Books.
- Smolak, L. (1993). *Adult development*. New Jersey: Prentice Hall.
- Straś-Romanowska, M. (1999). Rozwój osobowy. Próba konceptualizacji problemu w nawiązaniu do psychologii life-span. *Forum Psychologiczne*, 4, 2, 115-127.
- Straś-Romanowska, M. (2008). Szanse i zagrożenia rozwoju człowieka we współczesnym świecie W: M. Bogdanowicz, M. Lipowska (red.), *Rodzinne, edukacyjne i psychologiczne wyznaczniki rozwoju* (s. 15-24). Kraków: Impuls.
- Tyszkowa, M. (1988). *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia*. Warszawa: PWN.
- Wilk, T. (2005). Czy wychowanie w rodzinie jest potrzebne? W: K. Gąsior, T. Sakowicz (red.), *Pedagogika Społeczna w służbie rodziny* (s. 161-162). Kielce:
- Ziemska, M. (1979). *Rodzina i osobowość*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Żebrowski, J. (2010). Odpowiedzialność jako wartość i jej wychowawcze implikacje. W: U.B. Kazubowska (red.), *Odpowiedzialność rodzicielska jako wartość. Teoria i praktyka* (s. 15-30). Toruń: Wydawnictwo Akapit.